

A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten

Interjú Kovács Bálint¹ református lelkésszel

Az interjút készítette, lejegyezte és jegyzetekkel ellátta Rigó Róbert

– *Hogyan és mikor került Kecskemétre a lelkész úr?*

– Először Budapesten a Kálvin téren Ravasz püspök úr mellett voltam két évig segédlelkész, ezt követően öt évig a Keresztény Ifjúsági Egyesületnek (KIE) voltam utazó lelkésze, jártam az országot, részt vettem a népfőiskolai mozgalomban is. A feleségem² Kecskeméten a tanítóképzőben végzett és utána a Zeneakadémián szerzett ének-zene tanári diplomát és a kecskeméti tanítóképzőbe választották meg tanárnőnek 1942 nyarán. 1942 őszén a tanítóképzőben a vallás tanár meghalt és engem – akkor Kassa mellett voltam egy faluban – táviratban értesítettek, hogy megválasztották a helyére. Januártól ott voltam Kecskeméten, és ott éltem át a német megszállást, március 19-ét és az ezt követő eseményeket. Mindent, ami ezzel együtt járt.

Mivel a KIE utazó lelkésze voltam, megmaradtak a vidéki kapcsolataim, nagyon sok lelkésszel, tanítóval a mai napig is. Elég jól ismertem a magyar viszonyokat. Akkor a társadalom két részre oszlott, volt egy németbarát és volt egy németellenes csoport. A németellenes mozgalmat részben azok képviselték, akik a népi írókkal kapcsolatban voltak. Én utazó lelkész koromban kapcsolatba kerültem a népi írókkal, Veres Péterrel, Kovács Imrével, Féja Gézával, Németh Lászlóval és a Püski Kiadóval is, ez nagy befolyással volt rám. Ezenkívül el kell mondanom, hogy tagja voltam az úgynevezett Magyar Közösségnek³. Ennek az volt a célja, hogy minden pozícióba magyar embereket juttasson a nagy sváb előrenyomulás idején. Engem még Kálvin téri segédlelkész koromban szerveztek be. Amikor Kecskemétre kerültem, a jogakadémiai tanárok közül Balásfalvi Kis Barnabás dékán volt a Magyar Közösség helyi vezetője, körülötte alakult ki egy 8–10 személyből álló közösség. Ők a *Hajnalodik* című lap körül csoportosultak, tulajdonképpen a fedőszerve volt

1 Kovács Bálint 1910-ben született Iváncsán. 1942 és 1957 között volt református lelkész Kecskeméten, átélte a helyi lakossággal a második világháborút, a „népi demokrácia” időszakát, a Rákosi-rendszert és az 1956-os forradalom eseményeit is. Kovács Bálint visszaemlékezése az egész időszakra vonatkozóan könyvben is megjelent: Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*. Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006.

2 Kovács Bálint felesége Veress Ilona volt, 1941 augusztusában kötöttek házasságot.

3 A Magyar Közösség, teljes nevén Magyar Testvéri Közösség szabaddkőműves mintára – titkos hazafias társaság volt a 20 század első felében. Irredenta szervezet volt, azonban a két világháború közti, német támogatásra építő magyar hivatalos irredentizmust elítélték, a német megszállás alatt aktívan ellenálltak. A közösség „leleplezése” lett az ürügye 1947-ben a Független Kisgazdapárt politikusai ellen indított hajszáznak, aminek következtében több Kisgazda-politikust letartóztattak, a 260 vádlottból volt, akit halálra ítélték. www.wikipedia.org/wiki/Magyar_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g Utolsó letöltés: 2009. január 13.

e szervezetnek. 1946-ban egy részüket letartóztatták Kecskeméten, más részük Balásfalvi Kis Barnabással együtt eltűnt. A csoportból ketten maradtunk Kecskeméten, tudták a nevünket, de nem lett semmi bajunk, nem volt különösebb tevékenységünk. Ez az irányzat képviselt engem. Munkám eredményeként Kecskeméten is alakult népfőiskola. A régi KIE ház, amely most idősek otthona a Budai utca 6. szám alatt, ott előbb egy fiú népfőiskola, azután leányiskola volt. Ezt én megírtam már több könyvemben is.

– *Mennyire volt erős Kecskeméten a nyilasmozgalom, a németbarátság mennyire volt jelen a városban?*

– Az oroszok bejövetele előtt a nyilasmozgalom nagyon gyenge volt Kecskeméten, csupán néhány jelentéktelen ember képviselte. A németbarátság az jelen volt, Liszkaék⁴ nagyon jóban voltak a német katonasággal. Nekem nem volt kapcsolatom velük. Engem különösen befolyásolt a Tóth Lászlóval⁵ való barátságom. Akkor ő volt az egyház nyomdájának, a Részvény Nyomdának⁶ az igazgatója. Kapcsolatban állt a népi írókkal, és ő volt Kecskeméten a legjobban informált ember. Kapcsolata volt a baloldaliakkal is, szociáldemokrata beállítottságú ember volt, sőt kapcsolata volt az oroszokkal is a sakk révén. Ő volt Magyarországon az, aki a legkeményebb német megszállás idején is külföldi utakon kapcsolatot tartott az orosz sakk mesterekkel. Ő nyomatta ki a moszkvai világsakkverseny játszmaírt, hosszú időn keresztül sakkjátszmaírt csak Kecskeméten nyomtattak Magyarországon. Amikor az oroszok bejöttek, ő ezzel fogadta őket. Ez azt jelentette, hogy Tóth László kapcsolata az oroszokkal tűrhető volt. Nem azt mondom, hogy jó volt, de tűrhető volt, mert ő mindig ezt vette elő, és ez az oroszokat meghatotta és megfékezte sok vonatkozásban.

Kecskemét egy konzervatív parasztváros volt. Vidéki lelkészbarátaim, akik Kecskeméten voltak konferencián, és itt voltak elszállásolva családoknál, azt mondták, hogy Kecskeméten „parisztokrácia” van. A katolikus és a református gazdák jóban voltak. A felsővárosi volt a református gazdakör, az alsóvárosi a katolikus, és ezek összejártak, jó barátságban voltak. A város két parlamenti képviselője közül az egyik mindig a polgári oldalé volt. Az én időmben Révész László⁷ volt a polgári oldal képviselője. Ez azt mutatja, hogy a polgári réteg is nagyon erős volt a városban. Ennek a rétegnek a vezető erejét a kereskedők adták. Volt egy sereg exportőr a városban. Az exportőrök jelentős része zsidó volt, de azok rendszerint magyarokkal társultak. Nem egy család volt, hanem társultak a cégben. Ennek az oka az volt, hogy a zsidó gyerekek gimnáziumi tanulmányaikat a városban vagy a piaristáknál, vagy a református gimnáziumban folytatták. Ők innentől kezdve később is nagyon jó barátságban voltak a magyarokkal. Szóval nem volt igazán zsidóellenes hangulat. A református egyház ingatlanainak a bérlői 90%-ban zsidók voltak, mert a parókia körül a Kéttemplom köz akkor még az egyháze volt, és ez tulajdonképpen zsidó bérlőkkel volt tele. Semmi probléma nem volt a zsidók és a magyarok között Kecskeméten.

4 Liszka Béla Kecskemét polgármestere volt 1938-tól 1944 októberéig, a város kiürítéséig.

5 Tóth László Kecskemét polgármestere volt 1944. december 17-től 1948. május elsejéig.

6 Tóth László 1922-ben lett az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. tisztviselője, majd 1935-től az igazgatója. Nyomdájában nyomták többek között a *Tanú* és a *Válasz* folyóiratokat és a *Magyar Sakkvilág* című szaklapot is.

7 Révész László Kecskemét országgyűlési képviselője a háború alatt, 1944-ben tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek, majd országgyűlési képviselővé választották 1945-ben, emellett a jogakadémia dékánja volt 1946-ig.

Balásfalvi Kiss Barnabás írt a zsidók ellen cikkeket, a helyi Baross Szövetség is foglalkozott velük, de ez nem volt igazán jellemző. Ezt mutatja az a tény, hogy Balásfalvi Kiss Endre⁸, a főispán nem volt jóban Balásfalvi Kiss Barnabással. Távoli rokonok voltak, de nem voltak jó viszonyban. Balásfalvi Kiss Endre a kormányt képviselte, azután el is hívták Budapestre, amikor Szász Lajos⁹ miniszter lett, ő hívta fel államtitkárnak. Később, a háború után lefogták és népbíróság elé állították. A meghatározó személyiség az oroszok bejövetele előtt is, és utána is Tóth László volt. Ő egy szegény kecskeméti családból származott és a Református Kollégiumban tanulhatott ingyen. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a direktórium tagjaként órá bízta a kulturális kérdések megoldását. Azután, mikor jött a fehéruralom, őt lefogták, de a bírósági tárgyaláson a református egyház két lelkésze, Hetessy Kálmán¹⁰ és Muraközy Gyula¹¹ kiálltak mellette, mert Tóth László semmi számottevő intézkedést nem végzett. Szabadulása után ők azonnal alkalmazták a nyomdában, sőt rövid időn belül az igazgatását bízta rá. Ő mindig nagyon jó kapcsolatot tartott fenn az egyházzal.

Anekdotaszerű, amit elmondok. Mikor én Kecskemétre kerültem rövid idő múlva összebarátkoztam Tóth Lászlóval, aki azt mondta, hogy nekem két rétegel kell Kecskeméten jóban lennem. A kofákkal és a konfliktuskocsisokkal. Kérdeztem: „Miért?” Azt mondta: „Nézd, a kofák – akkor a templom előtt volt a gyümölcs- és zöldségpiac –, azok nem csak zöldséget és gyümölcsöt cserélnek.” „Hanem?” – kérdeztem. „Információt is” – válaszolta. A konfliktuskocsis hajnaltól hozza a vendégeket az állomásra. Beszélgetnek, és mire beérnek a központba, kicserélik a gondolataikat. Mikor Tóth László polgármester volt a kommunista korszakban, időnként hangulatjelentést kértek tőle. Ő negyedóra szabadságot kért, és lement az ő kofa barátnőihez és konfliktus barátaihoz, mert azok tudták, milyen a lakosság hangulata. Ez jellemző volt rá.

Kecskemétnek rendkívül népszerű lelkésze volt Muraközy Gyula, aki a kecskeméti egyházat tette igazán nagygyá. Mikor én teológushallgató voltam, akkor a teológiának a fele kecskeméti volt, mert olyan nagy hatással volt a fiatalokra. Muraközynek volt Szikrában egy kis nyaralója, a nyarat általában ott töltötte. Amikor Kecskeméten voltam és Muraközy lejött a szikrai birtokra, két vonat indulása közben mondtam neki: „Gyula bácsi, este tessék a templomban prédikálni!” Kimentem a kofákhoz és a konfliktuskocsisokhoz, és estére tele volt a templom, mert ők elterjesztették a hírt. Az információ átadásának akkor ez volt az egyik leginkább járható útja. Ez nem volt eredménytelen. Ez hozzátartozott az ottani élethez.

Amikor közeledett a front, akkor Tóth Lászlóval mindennap érintkeztünk, mert én a nyomda mellett laktam. Vagy én mentem le hozzá, vagy ő jött fel hozzám, ha valami fontos hírünk volt, tehát mindenről informálva voltunk. 1944. október 10-én kapta Kecskemét az első szovjet támadást. Előző este a magyar hadsereg megérkezett Kecskemétre és beszállásoltak. A szállásolókkal jött egy tábori lelkész, akivel én utazó lelkész koromban találkoztam, és azt mondta nekem: „Öregem, ne menj sehova! Három hónap óta állandóan

8 Balásfalvi Kiss Endre 1934-től 1938-ig Kecskemét polgármestere volt, majd 1938-tól 1944. április 2-ig Kecskemét főispánja, ekkor előléptették a Közellátási Hivatalhoz, államtitkárrá nevezték ki.

9 Szász Lajos a Magyar Élet Pártja listáján Kecskemét országgyűlési képviselője 1939-től 1944-ig. 1942 és 1944 között tárca nélküli közellátásügyi, majd 1944-ben iparügyi, azt követően kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter volt. A nyilas hatalomátvétel után is miniszter maradt, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének az elnöke volt 1944–45-ben. A háború után a népbíróság halálra ítélte és kivégezték. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14553.htm> Utolsó letöltés: 2009. január 13.

10 Hetessy Kálmán 1918-tól 1944-ig, haláláig volt református lelkész Kecskeméten.

11 Muraközy Gyula 1918-tól 1932-ig volt református lelkész Kecskeméten, ezt követően Budapesten a Kálvin téren szolgált.

beszállásolunk, de lehet, hogy reggel már nem leszünk itt.” Ez is befolyásolt abban, hogy később nem mozdultam.

Tóth László jóban volt a későbbi miniszterrel, Molnár Erikkel,¹² aki a keresztlevél szerint református volt. Egyébként félig magyar, félig zsidó származású volt. Molnár Erik benősült a legjobb kecskeméti zsidó orvos családjába. Mi összejöttünk néhányan, hogy amit tudunk, azt megtegyük a város érdekében. Ebbe még bevontunk néhány munkást is, három-négy szociáldemokrata beállítottágú embert. Október 10-én a város jó része elmenekült, mi ott maradtunk Molnár Erikkel, Tóth Lászlóval és a városi főügyessel, Sándor Józseffel, és összejövegettünk. Amikor Liszkaék a szovjetek visszavonulása után visszatértek a városba, behívtak bennünket, és arra kértek, ha ismét el kell hagyniuk a várost, vegyük át az irányítását, és vegyük fel a kapcsolatot a szovjetekkel.

Elérkezett a kiűrités időszaka október 24-én. Mi, lelkészek bementünk a főispánhoz, Horváth Ödönhöz¹³, és kértük, hogy a kormánynál vonassa vissza a kiűritési parancsot, mert ez a legrosszabb döntés. Mi megmondtuk, hogy nem megyünk ki a városból. Erre azt mondta, hogy: a rendőrség különös figyelemmel fogja önöket kísérni, mert önökre figyel a lakosság. Kihirdették a kiűritési parancsot, hogy a várost el kell hagyni északra 10–12 km-re. Nekem a lelkész kollégától az volt az információ, hogy felesleges menekülni. A korábban beszállásolt magyar katonák, amikor az orosz fegyverek hallatszottak, nem ellenük mentek harcolni, hanem Dunaföldvár felé elhagyták már reggel hat órakor a várost. Ez volt a jellemző. Családilag a feleségem felvidéki, az édesapja Léva mellett volt tanító, aki az első világháborúban elesett, és ő a Faragó Béla árvaházban nőtt fel. Ez a nem állami tanszemélyzet árváinak volt egy nagyon kitűnő intézete. Az igazgatója a növendékeket nagyon támogatta. A feleségemnek a tanítói oklevele után ötéves ösztöndíjat szerzett a Zeneakadémián, ének-zene szakon. A feleségem bátyja katonatiszt lett. Az érettségi után a Ludovikára vették föl, ahol arisztokraták és katonatisztek gyermekei tanultak. Ő küzdött a növendékeiért. Ez az árvaház egy csodálatos népi kincs volt, tele kézimunkákkal, értékekkel. Nagyszerűen működött, és a növendékekért mindent megtettek. A feleségem és az édesanyja, aki ebben az árvaházban gondnoknő volt, a kiűritéskor azt mondta, hogy ők 20 éven keresztül hontalanok voltak. Tisztességesebb itt meghalni, mint út közben menekülve. A lakásunkban esténként öt-tíz menekült kapott szállást és már tépték a hajukat, hogy miért jöttek el. A családom tagjai azt mondták: „Te elmehetsz, de mi nem megyünk veled.”

Ezenkívül volt rám egy nagyon komoly lelki hatás is. Abban az időben mi, lelkészek naponta Bibliát olvastunk, és akkor volt egy ilyen mondat: „Amely hivatásban vagytok, abban maradjatok.” Ezt úgy fogtuk fel, hogy ez egy felsőbb isteni parancs, és bennem is ott volt a hivatás becsülete, hogy akármilyen veszély esetén a pásztor a nyáját ne hagyja el. Akkor jött Merétey Sándor¹⁴, hogy a várost el kell hagyni, kimentünk Méntelekre,

12 Molnár Erik Kecskeméten élt a két világháború között, ügyvédként dolgozott a városban, és a Jogakadémián is tanított. Kecskemét szovjet megszállását követően hat hétig a város helyettes polgármestere volt, majd 1944. december 25-től az ideiglenes kormány népjóléti minisztere. 1947-től tájékoztatói miniszter, majd külügyminiszter. 1948–49-ben Magyarország moszkvai nagykövete, majd igazságügyminiszter és ismét külügyminiszter. 1953-tól a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd igazságügyminiszter. Tagja volt az MKP és az MDP Központi Bizottságának, 1944-től haláláig országgyűlési képviselő. 1949-től egyetemi tanár volt az ELTE-n, nagy szerepe volt a marxista történettudományi kutatás és írás irányításában. 1949-es megalakulása óta igazgatója volt az MTA Történettudományi Intézetének. Forrás: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> Utolsó letöltés: 2009. január 13.

13 Horváth Ödön Kecskemét főispánja 1944. április 2-től a város kiűritéséig.

14 Merétey Sándor gyermekorvos volt Kecskeméten. A város kiűritésekor nem hagyta el a várost, a front elvonulását követően jelentős szerepe volt a város egészségügyének megindításában.

Merétey Sándor tanyájára, és ott töltöttük az időt, amíg az oroszok be nem jöttek. Azután, november 2-án mi már visszajöttünk. Hatodikán odamentem a városházához, és az árkádok alatt ott sétált Molnár Erik, Tóth László és Sándor József. Megbeszéltük, hogy menjünk el a szovjet parancsnokságra. Együtt elmentünk, és egy magyarul beszélő fiatal-ember fogadott bennünket, aki a tolmács volt. Beszélgettünk, és azt mondta, hogy neki sok református barátja van a Felvidéken, mindjárt bejelentett a parancsnoknak. Engem külön fogadott a parancsnok, elmenekült a katolikus plébános is, elmenekült az evangélikus lelkész is, csak egyedül maradtam egyházi emberként a városban. Egy katolikus káplán és egy szerzetes maradt még a városban. Velük együtt bementünk, a parancsnok azonnal fogadott bennünket és kiadta: „Kezdjék meg a munkát, mert nálunk mindenkinek dolgozni kell, aki nem dolgozik, azt kényszerítjük!” Hazamentünk és elkezdtünk dolgozni. A mi templomunk két belövést kapott. Az oroszok délről jöttek, Kiskunfélegyháza felől, és félkör alakban lőtték a várost. Tehát a templom belövést kapott az orgonánál, és a bejárati karzat mellett két ablak ment tönkre. Összesöpörtünk, és negyedikén már harangoztunk. Ez volt az első életjel. Ez azt jelentette, hogy az emberek előjöttek, mert újság még nem volt. Jöttek az emberek és kérdezték: „Szabad?” Ettől kezdve tartottuk az istentiszteleteket.

– *Molnár Erikről mesélne egy kicsit?*

– Molnár Erik benősült egy gazdag zsidó orvos családjába. A Nagykőrösi utcán volt ez az orvos, a nevére nem emlékszem. Emléktábla volt a házon, a tábla helye még mindig ott van. Molnár Erik rendkívül kedves, előzékeny ember volt. Ügyvéd volt, de tulajdonképpen látszólag dolgozott csak, mert egy nagyon jómódú családban volt, inkább írta az értekezéseit orosz nyelven, mint ügyvédként dolgozott.

A kollégium egyik alkalmazottja, altisztje, aki az első világháborúban orosz hadifogoly volt, tudott egy kicsit oroszul. Jött hozzám, hogy a László Károly utcában, a Kovács ezredes házában van a szovjet katonai parancsnokság, a katonai rendőrség, az NKVD. Oda hívtak, hogy el akarnak velem beszélgetni. Egy óra tájban odamentünk, egy szerb ügyvéd volt a tolmács, aki jól beszélt magyarul. Azt mondta a parancsnok, hogy ön biztosan azért maradt itt, mert német kém, ugyanis a többi lelkész elmenekült a városból. Hogyan bizonyítsam ebben a helyzetben, hogy nem vagyok német kém? Elmondatták velem az életutamat, bizonygattam, hogy nem voltam németbarát sosem, noha német ösztöndíjas voltam. Éjjel 11 óra tájban azt mondták, hogy itt kell maradni a pincében. Mondtam neki: „Ez nem lesz jó sem nekik, sem nekem.” Kérdezte: „Miért?” Mondtam neki, hogy a német propaganda szerint, ahová az oroszok bemennek, onnét a papokat elviszik. Ha én holnap reggel fél nyolckor nem leszek benn a templomban, az egész város azt fogja mondani, hogy igaza van a német propagandának. Erre elkezdte verni az asztalt – biztosan káromkodott –, és azt mondta, hogy: „Eredj haza!” Mondtam neki, hogy csak akkor megyek, ha ad mellém őrt, ugyanis teljes sötétség volt és kijárási tilalom, tehát ott kaphattak volna el, ahol akarnak a másfél-két kilométeres távolság alatt. Elengedtek, de másnap jelentkeznem kellett.

Én mindig tiszta feketében jártam, mert mindennap volt temetés. A kántorunk az ott maradt, az oroszok engem nem fogtak be malenkij robotra. Fekete ruhában, keménykallappal jártam, az oroszok megnéztek, de nem tudták igazán, hogy ez most kicsoda. Én semmiféle munkát nem végeztem az oroszoknak.

Egyszer azt kérdezték tőlem a szovjet katonai parancsnokságon: „Mi van a Héjjas Ivánékkal?” Mondtam, hogy a városban az a hír, hogy Szombathelyen vannak. Megszóltalt az egyik szovjet tiszt: „Onnan már továbbmentek.” Mondtam nekik, hogy maguk jobban informáltak, mint mi itt a városban. Érdekességként elmondom, hogy kihallgatás közben átvezették a szobán dr. Szabó József ügyvédet, aki később a főgondnokunk lett. Kérdezték: „Ki ez?” Elmondtam, hogy 1919-ben ő is le volt fogva. Ezután mondtam nekik, hogy maguk

valószínűleg nem ezt a Szabó Józsefet keresik, hanem van egy másik Szabó József is a városban, ugyancsak dr. Szabó József, de ő rendőrfőtanácsos. Ezután kimentek dr. Szabó József rendőrfőtanácsos lakására, aki evangélikus volt, de én jóban voltam vele és meg tudtam mondani, hogy hol lakott. Kimentek és hoztak egy sereg fényképet, kiterítették, és mondtam nekik, hogy ez az ügyvéd Szabó József, nem a rendőr, akit keresnek. Ekkor hoztak egy képet, amelyen az Újkollégiumban német kórház volt berendezve és német ápolónők voltak rajta. A német ápolónők társaságában ott volt egy kis nyomorék, púpos ember, aki törpe is volt. Kérdezték: „Ki ez?” Mondtam, hogy ez a kis Dékány, ő le volt fogva a pincében, amikor én odamentem, kiabált, hogy szabadítsam ki. Mondtam nekik, hogy maguk nem ezt a kis Dékányt keresik, hanem a jogakadémiai dékánt, Balásfalvi Kiss Barnabást. Ez a Dékány Gyula volt. Na most tetszik érteni, ugye? Ezek lefogták ezt a kis nyomorékot, mondtam nekik, hogy ez a város bolondja, a német ápolónőkkel ügyetlenkedett a fotón, kerülgette őket és lefényképezték. De a Kiss dékán, a jogakadémiai dékán az elmenekült. Hozzátartozik a dolgokhoz, hogy a front közeledtével menteni kellett az értékeket.

Tóth László mellettünk lakott, az ő lakását elfoglalták. A város felajánlotta, hogy a kegyzsereket majd ők kiviszik a város nyaralójába, Koháryszentlőrincre. Mi ezt megtanácskoztuk a gazdagondnokokkal, a főgondnok dr. Joó Gyula volt, a Jogakadémia egyik tanára. Mondtam nekik, hogy a város ki akarja vinni az értékeket Koháryszentlőrincre, erre a gazdák azt mondták, hogy ne adjuk az értékeinket a városnak. Az egyik gondnokunk, Györfly Balázs azt mondta, hogy ezeket az értékes kegyzsereket elviszi a Liliom utca 2. szám alá, ahol lakott, és befalazza a hamuzólyukba azokat. Ha a várost lebombázzák, mindegy hová tesszük, ha nem bombázzák le, a hamuzólyukban lesz a legjobb helyen. Mi a gimnázium sportköre által nyert, egyszerű kelyheket használtuk a templomban a megszállás időszakában. Az egyháznak az Újkollégium alagsorában lévő pincéjébe tettük a régi értékes könyveket. A megszállás után én azt mondtam, hogy hordjuk át hozzánk ezt a 150–200 könyvet. Az én lakásomban az ágy alá tettük a könyveket. Másfél-két évig ezek fölött aludtam. A kegyzserek egy gondnoknál voltak, az értékes könyvek az én ágyam alatt. Amikor a kollégiumot elfoglalták, föltörték a könyvtárat, az orosz katonák bejártak a könyvtárba és keresték a dohányhoz a cigarettapapírt, mert azt nem kaptak. A régi könyvekben a képek előtt volt selyempapír, ezt kiszakították, és a könyvet ledobták. Ha nem találtak papírt, akkor is ledobták a könyveket. A kollégiumba, miután berendezkedtek, egy darabig bejárhattam, a mostani pénztárhelyiség mellett volt egy pánclajtóval elzárt rész, ahol a régi okmányok voltak: anyakönyvek, jegyzőkönyvek stb. A szovjetek ide rendezték be a gyógyszerárukat. Mondtam a szovjet gyógyszerésznek, aki tudott egy kicsit németül: „Nagyon vigyázzon, mert ezek nagyon fontos okmányok.” A folyó okmányokat átvittük a lakásomra, a parókiára. Mindet nem tudtuk átvenni, a régiek ott maradtak. Másnap mentem, és ki volt vezetve ebből a helyiségből egy cső, rohantam be, erre azt mondja a gyógyszerész: „Nyugalom, jöjjön velem!” Bevezetett a könyvtárba és mutatta, hogy a könyvvállványok közé berakták az összes iratot, minden a könyvvállványok között volt. Mikor Tóth László már polgármester volt, sikerült elérnünk azt, hogy befalazzák a két ajtót, így nem járhattak be ide, a könyvtárba a katonák. Engem két okmány izgatott: van egy okmány 1564-ből, amely egy megállapodás a pápista keresztények és a Luther-keresztények között a mostani ferences templom közös használatára. Révész Imre, a későbbi debreceni püspök, a legnagyobb egyháztörténészünk szerint a 16. századnak ez az egyetlen ilyen dokumentuma. A másik, ami izgatott Arany Jánosnak saját kezű levele. Arany Jánost, mikor meghívták Nagyőrösről Kecskemétre, megírta, hogy „tört kedélyű ember nem alkalmas” a tanításra, de az akadémiai titkárságot elfogadta.

Mikor az oroszok elmentek, egy nyugdíjas lelkész rendezte a könyvtárat meg a levéltárat, és mind a két okmányt megtalálta. Tehát ezek ma is megvannak. Állítólag ez az egyez-

ség levél nem az eredeti, hanem annak a másolata, de mindenben hű az eredetihez. Ennek van még egy érdekessége, egyszer eltűnt. A város egyik kiállítására elkérték, és a városi levéltáros egyszer bejött hozzám és azt mondta: „Behozom az adósságunkat.” Ezt a levelet visszahozták, mert korábban elfelejtették visszaadni. Ugyanígy a könyvtár legértékesebb darabja, az 1541-es Szilveszter Biblia, ez az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű könyv, amelyből három van a világon, az egyik itt, Kecskeméten. Ezek ott voltak a megmaradt könyvek között. Ilyen módon sikerült a legfontosabb értékeket megmenteni. A kecskemétieknek mondtam, hogy ha tudnánk, ki volt az a szovjet gyógyszerész, neki emléktáblát kellene emelni, mert a Kecskeméti Református Egyháznak valójában minden értékes okmánya megmaradt. Ilyen kalandos úton.

Nem dicsekvésként mondom, a katolikus plébános elmenekült Kecskemétről, a plébániára betelepedtek az oroszok, s amikor kimentek, a kántor ott maradt, és találkoztunk. Kérdeztem tőle: „Mi maradt meg?” Azt mondta, hogy egy cetli sem maradt. Tehát, ha én elmenekültem volna, akkor lehet, hogy ezek közül minden megsemmisül. Az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatója, Petrovics lejött Kecskemétre és azt mondta, hogy szeretné látni a Szent Péter-kelyhet, tudniillik a kecskeméti úrvacsorai kelyhek között ez a legértékesebb, a legnagyobb magyar ötvösművész munkája. Megnézte, lefényképezte és megnyugodott, hogy megvan. Több komoly ötvösművészeti darab van a kelyhek között. Az igazi értékek ily módon megmaradtak, megmaradhattak.

A kollégiumot is kifosztották, a természetrajzi szertárban volt egy Bíró nevű nagy utazónak a hagyatéka, az udvaron a szemem láttára ment tönkre, nem tudtam hova vinni, így sok minden megsemmisült. De megmaradt a könyvtár és a könyvtár értékei is. Kezdődött az új élet.

– *Az új pártok vezetői és a nemzeti bizottság tagjai közül többen a nyilaspárt tagjai voltak korábban, ha megfelelőek a levéltári forrásokban olvasott információim.*

– Igen, igen. Engem is be akartak szervezni. Én azt mondtam, hogy nézzétek, a lelkész a napi politikába ne avatkozzék be, ellenben ha akartok valamit, elvállalom a Vöröskereszt helyi elnökségét. Így lettem a Vöröskereszt elnöke. Ami azt jelentette, hogy kaptunk a város szélén egy laktanyát, és az UNRA-tól, az amerikai segélyszervezettől teherautókkal szállították a segélyt, és a raktár megtelt ruhákkal. Én akkor szerveztem az asszonyokból, lányokból egy bizottságot, ők osztották szét a ruhákat, nagyon óvatosan, hogy olyanok kapjanak, akik tényleg rászorultak. Ezek a nők nagyon lelkiismeretesen csinálták ezt, és botránny nélkül bonyolították az egészet.

– *Jelentősebb számú zsidó jött vissza Kecskemétre, a Budapestért folyó harcok miatt sokan ide menekültek, nem Budapestre tértek vissza.*

– Igen, a zsidókérdés. A háború alatt, mikor jöttek a zsidótörvények, és a zsidókat korlátozó rendeletek, a német megszállás után, mi ezt nagyon elleneztük. Joó Gyula, aki a Jogakadémia tanára volt, egyszer mikor elrendelték a sárga csillag kötelező viselését, bejött feldúlva és azt mondta: „Fiam, megrendült a jogrend! Ez a rendelkezés elfogadhatatlan, ettől fogva minden lehetséges.” Tehát megrendült a jogrend. A német megszállás, 1944. március 19. után azonnal megkezdték a zsidók összegyűjtését. Ekkor mi, akiknek csak lehetett, hamis áttérési keresztleveleket állítottunk ki. De olyan gyorsan csinálták ezt a németek, hogy nemigen lehetett ezt tömegesen megoldani. A hivatal tele volt, Péter János akkori debreceni lelkész lejött Kecskemétre, és nem tudott bejönni a hivatalomba, mert tele volt zsidókkal. Én, mondjuk, egy zsidó házaspárnak megkereszteltem a gyermekét, és beírtam, hogy mind a kettő református, az apa is, az anya is és a gyerek is. Ezzel ők feljöttek Budapestre és átvészelték a háborút.

Kecskemétre tulajdonképpen kevés zsidó jött vissza. A nagy zsinagógát is átalakították. A kecskeméti zsidókra különösen utaztak, mert ezek jómódú kereskedők voltak, exportőrök, anyagilag nagyon jól álltak. Példaként mondom, hogy a zsidó rabbi ugyanakkor halt meg, mint az elődöm, Vass Vince. Tehát úgy temettünk, hogy Vass Vince temetési menetével, mikor elhaladtunk a zsinagóga előtt, akkor utánunk jött a zsidó rabbi temetése, akit Székelynek hívtak, akinek a lánya, Székely Anna a református tanítónőképzőben tanult, ott szerzett tanítónői oklevelet. Érdekességként mondom, hogy a vizsgán a kormánybiztos feladta neki zongorából a tételt, azt mondta: „Játssza el Az este a Székelyéknél című dalt!” Az egész bizottság derült ezen. Ilyen volt a viszony. A zsidó fiúk a fiúgimnáziumban, a lányok a leánygimnáziumban meg a tanítónőképzőben tanultak. Néhány zsidó családdal, főleg akik vegyes házások voltak, azoknál sikerült okmányokkal valahogy néhányat kimenteni. A téglagyárba gyűjtötték össze a zsidókat, mire megkaptuk az engedélyeket, mi lelkészek, hogy meglátogassuk őket, addigra már el is vitték őket hihetetlen gyorsan. Így a kecskeméti zsidók nagy része eltűnt, de közülük sok feljött Pestre. Most is van Pesten olyan kecskeméti zsidó családból leszármazott, akivel kapcsolatom van, mert vegyes házias volt és igazolni kellett, hogy a felesége magyar, és megjött a keresztlevele, hogy x y az édesapja, aki birkapásztor. Zsidó birkapásztor ugye nem volt. Mikor megmutattam neki a levelet, azt mondta: „Ez vitathatatlan igazolás lesz, hogy magyar a származásom.” Egyébként baromfi-kereskedő volt ez az ember. Az ő családjával ma is megvan a kapcsolat. Jöttek még, akik szabadon mozogtak, megköszönni, hogy segítettem nekik. Átéltük azt is, hogy egy zsidó orvos öngyilkos lett, ez megrázta az egész várost. Akkor még Kecskemét egy kis vidéki parasztváros volt. Óriási temetése volt, már át is tért a református vallásra, de annyira a szívére vette ezt az egészet, hogy öngyilkos lett.

Később a parókiára beszállásolt hozzánk egy szovjet repülő tisztt, aki egy kicsit tudott németül, és ő védett bennünket. Ha mondtuk, hogy itthon van, ha jöttek is orosz katonák, azonnal elmentek. Jó viszonyba kerültünk vele, és egyszer azt mondja nekem: „Pesten hol vannak nekem a rokonaim?” Mondom: „Miért kérdezi?” Erre azt válaszolta: „Azért, mert ma délután megyünk Pestet bombázni.” Mutatta a térképet, tulajdonképpen a Bazilika környékét jelölte meg. Mondtam neki, hogy a bátyámék nem ezen a részen laknak, hanem ők az Angyalföldön élnek, a Lehel téri piac környékén. Jött vissza, és mondta, hogy ledobáltuk a bombákat. Két felcsernő is lakott nálunk, akik a kollégiumban lévő kórházban segítettek. Akkor még élt a feleségem édesanyja, ő mosott rájuk és főzött is nekik. Konzervvel fizettek, ami nagyon prima volt, életemben olyan finom konzervet nem ettem, ezek mind amerikai konzervek voltak. Tehát az amerikaiak ellátták őket olyan gazdagon, hogy még nekünk is jutott belőle.

Elmondom, amit hadtörténetileg nem fognak elismerni vagy megírni, hogy a kiürítés miatt ott maradtak a tanyák, ott maradtak a disznók, a libák, a tyúkok és ott maradt a bor. A katonák nagy gazdagságot találtak, ráadásul 1944-ben nagyon jó termés volt mindenkiből. November elejére az új borok éppen megforrtak, ezektől tulajdonképpen szétzüllött a szovjet hadsereg. Rengeteg rablást, úgy mondták, „zabrállást” csináltak. Annyira súlyos volt a helyzet, hogy – ekkor Tildy Zoltán volt a miniszterelnök – 1946-ban lejött Tildy a fővárosi polgármesterrel, Vas Zoltánnal, aki jól beszélt oroszul. Szegeden voltak és ezt Tóth László megtudta, és mikor Kecskeméten átutaztak, akkor a Városházán fogadtuk őket, és Tóth László elmondta, hogy nagyon sok gyilkosság és rablás van a tanyákon. A kóbor szovjet katonák sok bajt csináltak, és a budapesti polgármester áthívatta a városparancsnokot, aki haptákban állt előtte, és kiadta neki, hogy csináljon rendet a városban. Ezeket a katonákat nemigen lehetett kordában tartani, de valamit javult a helyzet ezt követően.

Az Újkollégiumban ekkor kórház volt, meg a tanítóképző épületében, a Piaristáknál is, de az Ókollégium épülettömbje érintetlen maradt, ide az oroszok nem szállásoltak be, sőt

ők őrizték, hogy oda ne bújhassanak el. Így az Ókollégiumban meg lehetett kezdeni a tanítást. Az első időkben az első elemitől az érettségiző diákig és a tanítóképzősökig együtt volt minden tanuló. Lassan nőtt a számuk. Akkor megállapodtunk, hogy együtt lesznek a katolikus és református iskolák, tanítóképző, gimnázium, elemi iskola, és nagyon szépen megindult a munka. Két piarista tanár és a női tanerők maradtak a városban, férfi tanárok alig. Később néhány református tanár került elő, majd egyre többen visszatértek a menekülésből. Az iskolák nagyon tönkrementek, jó részük kórház volt. Az egyes szovjet katonai alakulatok folyamatosan cserélődtek, mentek Budapest felé harcolni. Amikor megindultak a harcok a Dunántúliért, láttuk, hogy vitték a városon át Dunaföldvár felé a hófehér tankokat. Ha jött egy új alakulat, az megint zabrált, rengeteg háznál be voltak szállásolva, aztán volt, ahol jól megvoltak, ami függött a katonák magatartásától és a háziaktól is. Így elég sok mindent éltünk át.

– A szovjet megszállás után nem sokkal aktivizálta magát a politikai rendőrség is Kecskeméten, Bánó Mihály vezetésével. Hogyan történt ez?

– A Bánó család nem volt eredetileg kecskeméti, hanem jöttek valahonnét. Bánó Mihály nagyon jól beilleszkedett, és ő lett a rendőrség teljhatalmú ura és a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetője. Ők a rendőrségen véresre verték az embereket, és bedobták egy olyan cellába, ahol nem volt semmi bútor. A fogvatartott rövid időn belül tetanuszt kapott és abba halt bele. Én is temettem ilyet. Ezt teljesen tudatosan csinálták, 16–20 halálos áldozata volt a működésüknek, ez terjedt el a városban. A temetésen ott volt egy rendőr, úgy kellett beszélni, hogy minden mondatot ellenőriztek. Bánó és tisztjei végül összeverekedtek és agyonverték egymást, többen is fiatalon egyszer csak eltűntek. A Bánót, amikor egy motorkerékpárral Pestre ment, vagy onnét jött, egy orosz autó ütötte el. Ez a testvére, Bánó Magdára olyan hatással volt, hogy kilépett az MKP-ból, lemondott a helyi párttitkárságról és buzgó katolikus lett. Ő járt hozzánk is, Szabó József főgondnoki beiktatásán is ott volt. Akkor még mint városi párttitkár.

Én a kezdet kezdetén, amikor már lehetett, bejártam a fogházon. A fogházon ablakok nem voltak, rettenetes állapotok uralkodtak, kiderült, hogy egy sereg ismerősöm van ott. Megtartottam az istentiszteletet, elénekeltük a Himnuszt, megkérdeztem az őrt, hogy engedi-e, de mi rögtön rákezdtek, elég megrendítő módon. Kiderült, hogy ott van az egyik presbiterünk, dr. Németh László, akinek a felesége Platter lány volt. Platter János konzervgyárosnak a lánya. Nagyon jóban voltunk, azután, mikor már lehetett nemcsak istentiszteletet tartani, hanem látogatni a cellákat is, kiderült, hogy neki a Budai utcán volt a háza, és a kiürítéskor elment. A szomszédja egy nagy nyilas volt, és a nyilas, amikor az oroszok bejöttek, áthordta az ő nyilasiratait Németh László házába. Mikor ezeket ott megtalálták, Németh Lászlót mint nyilast letartóztatták, pedig neki semmi köze nem volt hozzájuk. Az ügyvédi praxisától is eltiltották, később a református egyház alkalmazta pénztárosként, így is fejezte be életét.

A nagykorósi lelkészt, Paczolay Györgyöt áthozták Kecskemétre, ő a nyilaspárttal szimpatizált, ezen a jogcímen lefoglák. Gesztelyi Nagy Lászlót, aki jobboldali volt, és rendkívül sokat szerepelt korábban, őt is letartóztatták. A titkárnője református volt, és ő mondta, hogy akármerre mentek, bármit látott, rögtön feljegyezte, és amikor hazajöttünk, akkor ahová kellett, írt tiltakozó levelet vagy amit kellett. Sokat szerepelt. Én őket látogathattam, de fűtetlen cellákban voltak. A farzsebben mindig vittem nekik egy üveg barackpálinkát, azzal fűtötték magukat. Megszerveztem az ellátásukat is. Megszerveztem, hogy naponta melyik asszony visz nekik ebédet. Ilyeneket azért megengedtek, és meg is kapták mindig az ebédet.

Ezt követően jöttek a népbírói tárgyalások. A szovjetek bejövetelétől volt egy nagyon megrendítő eset, amikor engem kértek egy kivégzéshez. Katonaszökevényt végez-

tek ki, aki kétszer megszökött, a második szökés után halálra ítélték. Ez egy baranyai egykés gyerek volt, a kivégzéshez kivezényelték az egész kecskeméti katonaságot az Izsáki úti laktanyához, és az ő jelenlétükben végezték ki. A kivégzésnél főbe meg mellbe lötték az embert, és elbukott. A nézők között volt több korábbi katonaszökevény is, akik várták az ítéletet, 10–15 ember összeesett a kivégzésen. Borzalmas élmény volt. Ez a szerencsétlen másodszor is megszökött a katonaságtól, Pécssett elfogták és halálra ítélték.

Volt egy másik eset, már 1945 után, amikor két rablógyilkos egy tanyán gyilkolt, és halálra ítélték az egyiket, aki kegyelmet kért. Ekkor az volt a gyakorlat, hogy a hóhér hozta a kegyelmi kérvény elfogadását vagy elutasítását. Kiderült, hogy akit halálra ítélték, azt felmentette a Legfelsőbb Bíróság, míg aki életfogytiglant kapott, az kapta meg a halálos ítéletet. De ekkor és itt tudta meg. Egy órát töltöttem el vele együtt a siralomházban, az már akasztás volt.

Egy másik eset, amikor egy olyan kecskeméti embert vádoltak meg, aki állítólag nyilasként Pesten részt vett a zsidók Dunába lövésében. Ő bejelentette tanúként azt, akivel ő Pesten ismeretségben volt. Ez eljött Kunhegyesről – ha jól emlékszem – a menyasszonyával együtt tanúként. A tárgyaláson valaki azt mondta: „Ez is ott volt a Dunába lövésnél.” Halálra ítélték őt is. Behívtak a siralomházba és azt mondta: „Tiszteletes úr! Én tudom, hogy bűnös ember vagyok. Én konfirmáltam, de ebben az ügyben teljesen ártatlan vagyok. Én nem vettem részt ebben. Most már nincs semmi érdekem abban, hogy maga előtt is tagadjam.” Úgy halt meg, úgy akasztották fel, hogy utoljára azt mondta: „Isten veled tiszteletes úr! Ártatlanul halok meg.” Szombaton lett volna az esküvőjük. Ha nem jön el a tárgyalásra tanúskodni, akkor kutya baja sem lett volna. Az ártatlansága tudatában eljött, ez lett a vége. Akkor még a tűzoltószertár a Nagytemplom mögött volt. Nagy tömeg volt, és ott akasztották fel.¹⁵

Tulajdonképpen lassan kialakult a város rendje, és amíg Tóth László volt a polgármester, nagyjából rendben mentek a dolgok. Tóth Lászlót mindenki ismerte. Tóth László 1946 húsvétján kijött velem a Talfájába, ahol az iskola tele volt emberekkel, ott tartottunk húsvéti istentiszteletet. Utána körülvették az emberek. Ő nem csak azért jött, hogy részt vegyen az istentiszteleten, hanem a tanyasi emberek olyan tömegével találkozott, akikkel más alkalommal nem volt lehetősége beszélni. Elmondták neki a panaszait. Mondta nekik, hogy hétfőn jöjjenek be a hivatalba és ott megpróbálja orvosolni a problémákat. Eljött velem több helyre is. Ő igazi népi ember volt, és a legegyszerűbb emberekkel is tárgyalt.

15 A kecskeméti, akit megvádoltak, Deák Pál volt, akit halálra ítélték és kivégeztek, Normák József. Normák az orosz fronton harcolt szakaszvezetőként, ahol megsebesült, és egy budapesti kórházban ismerkedett meg Deákkal. Deák azt vallotta, hogy Normák is nyilas volt, és együtt öltek meg 200 zsidót, amire Normák adta ki a tűzparancsot, akit nem sikerült lelőni, azokat közvetlen közélről lőtte agyon. Deák ezen vallomása megtételekor halálraítélt volt, és kegyelmi kérvénye elbírálására várt. Normák a kecskeméti politikai rendőrségen beismerő vallomást tett, amit a népbírósi tárgyaláson visszavont, és a következőket mondta: „A nyomozás során nagyon megverték, a jegyzőkönyvet előre diktálták és én azt sem tudtam, hogy minek írok alá, észnél sem voltam, annyira megverték, nem igaz a terrorselekményekből egy szó sem, nem tudom, hogyan írhatták azt bele és miért tulajdonítják azt az én bűnselekményemnek, amikor valótlan.” A Kecskeméti Népbíróóság a tárgyaláson, 1945. május 14-én, Normák József egyetlen tanúját sem idézte be, pedig 25 tanú meghallgatását kérte, hogy igazát bizonyítani tudja. A két vallomás alapján halálra ítélték Normák Józsefet, akinek a kegyelmi kérvényét ugyanez a népbíróóság még aznap elutasította. A népbíróóság egyhangúan bűnösnek találta Normákot, és a bíró kihirdette a végzést délelőtt 11 órakor: A kegyelmi kérvényt elutasították. A népügyész közölte az elítélttel, hogy a halálos ítéletet „ma délelőtt, déli 12 óra 30 perckor fogja a városi tűzoltóudvarban végrehajtani.” Az ítéletvégrehajtási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy 12 óra 38 perckor az ítéletvégrehajtó jelentette, hogy az ítéletet végrehajtotta, Normákot felakasztották. BKMÖL, XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróóság iratai, 63/1945.

Elmondta nekem miután itt lakott, hogy kinn volt egy külterületi kocsmában, ott leült az emberek közé és neki elmondták a bajaikat. Így tájékozódott.

Az 1945-ös választásról is elmondok egy történetet. Fölrendelték a város vezetőit Budapestre, Tóth László magával vitte Laczy Pál főjegyzőt. Ott Laczy Pál fölállt és elmagyarázta, hogy miként kell a választások jogi hátterét értelmezni. Erre az egész társaság azt mondta, hogy azonnal mondja el még egyszer, leírták, és ezt fogadták el. Hazajöttek, és az egész 1945-ös választás lebonyolítása a kecskeméti városi főjegyző elképzelése szerint zajlott. Laczy egy kecskeméti parasztcsalád gyermeke volt, józan paraszti ésszel, aki ugyancsak mindenkit ismert Kecskeméten. A háború előtt is ő volt a főjegyző. Tóth László ilyen embereket vitt a tárgyalásokra, vitte azt, aki értett a témához. Laczy rendszere tökéletesen bevált.

– Volt-e a városnak valami haszna abból, hogy a háború után két miniszter, Molnár Erik és Faragho Gábor is Kecskemétről került az új kormányba?

– 1944 karácsonya előtt vagy a két ünnep között, volt egy értekezlet a kecskeméti színházban, ahol megválasztottuk Molnár Eriket és Révész Lászlót képviselőnek a nemzetgyűlésbe. Őket vitték el Debrecenbe az ideiglenes kormány alakulására. Molnár Erik innét népjóléti miniszterként jött haza. Attól kezdve ő tulajdonképpen eltűnt Kecskemétről. Debrecenbe, majd Budapestre ment, innét még néha hazalátogatott az apósáékhoz, de gyakorlatilag nem tartotta a kapcsolatot Kecskeméttel.

Faragho Gábor¹⁶ hazajött. Óriási tekintélye volt, de a város politikai életébe nem folyt bele. Itt is halt meg, a katolikus Szentháromság temetőbe temették el. Kimentünk, de nem volt Kecskeméten nagyon ismert vagy elismert. Őt letartóztatták, majd visszavonult a birtokára, de ő sem játszott jelentősebb szerepet a város életében.

Tóth László volt az igazi tekintély a városban. Amíg ő volt a polgármester, addig Kecskeméten tulajdonképpen rend volt, mert ő az oroszokkal is tudott tárgyalni. Mindenki-vel szót értett, aki vezető pozícióban volt, azokat gyermekkorától ismerte. Az a néhány zsidó, aki ebben az időben a városvezetésben benne volt, például a polgármester-helyettes Aszódi József, ők mind gyerekkori pajtásai voltak. Könnyen el tudott intézni mindent.

Hazajött egy 1919-es kommunista Moszkvából, aki engem is felkeresett. Azt gondolta, hogy Tóth Lászlót menesztheti és majd ő veszi át a város vezetését. A Városházán, egy gyűlésen, Tóth Lászlót megtámadta, hogy ő nagyon engedékeny a polgári oldal irányában. Ekkor Tóth László azt mondta: „Kérem, én itthon maradtam, ön elhagyta Magyarországot. Amikor 1946 januárjában a németek visszaszorították az oroszokat, én bementem a városparancsnokhoz és kértem, hogy adjanak nekem fegyvert, és az orosz katonákkal együtt küzdök a németek ellen.” Erre az egész városközi közgyűlés egyhangúlag Tóth László mellé állt. Ez a kommunista személy ezt követően eltűnt a városból. Engem is rá akart venni, hogy minél aktívabban kapcsolódjak be a közéletbe, és majd elvisznek a Szovjetunióba, hogy láthassam, milyen ott az élet. Mondtam neki: „Nézzé, nekem annyi dolgom van Kecskeméten, hogy én ilyen utazásra nem tudok elmenni.” Arra azért rávett, hogy elvállaltam a Magyar–Szovjet Kulturális Bizottság elnöki posztját. Ez novemberben volt, januárban volt a szovjet hadsereg napja, és arra kértek, hogy én nyissam meg a színházban az ünnepséget. Kérdeztem: „Miként jövök én a katonasághoz?” Erre azt mondták, hogy az egyesület elnöke kell, hogy megnyissa a műsort. Néhány mondattal megnyitottam a rendezvényt, majd én a kulturális egyesület elnökségéről le is mondtam, de ezt nem

¹⁶ Faragho Gábor vezérezredes 1944-ben a magyar fegyverszüneti delegáció vezetője volt Moszkvában. 1944. december 24-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátásügyi minisztere volt, 1945. július 5-én nyugdíjazták, majd kitelepítették.

akarták elfogadni. Két-három hónapig jártak a nyakamra, míg egyszer csak elfogadták. Azért, mert a piaristák igazgatója vállalta el az elnökséget. Nekik egyházi ember kellett erre a posztra. Utána békén is hagytak.

Azzal, hogy én Kecskeméten maradtam, nem hagytam el a várost, és a helyi lakossággal vállaltam a megpróbáltatásokat, bizonyos tekintélyem volt. Nekik egy darabig erre szükségük volt.

1948-ban 1848 százéves évfordulóját ünnepeltük. Az egész pártbizottság eljött a református templomba, én prédikáltam. Elmondtam egy rendes evangéliumi prédikációt, és utána kaptam a pártbizottságtól egy levelet, hogy a Vöröskereszt elnökségétől megfosztanak. Elmentem a párttitkárhoz, akivel – egy felvidéki ember volt – elég jó kapcsolatunk volt, mert az anyósa haldoklott és hozzám jött, hogy menjek utolsó kenetet adni neki. Mondtam neki, hogy az anyósa katolikus én meg református lelkész vagyok, de átkísértem a plébániára a paphoz, és közben beszélgettünk. Elmentem hozzá és megkérdeztem, hogy miért fosztottak meg az elnökségtől, erre azt mondta, hogy nem voltunk megelegedve a maga beszédével. Mi azt vártuk, hogy ön azt mondja, hogy ez a mostani rendszer az 1848-as forradalom és szabadságharc folytatása és befejezése. Mondtam neki: „Ha én ezt mondom, akkor én politizálok, márpedig önök azt kívánják, hogy az egyház ne politizáljon.” Ezzel én is egyetértettem. Ezután megállapodtunk abban, hogy visszavonják a megfosztást, én pedig lemondok a Vöröskereszt elnökségéről. Ekkorra már befejeződött a ruha akció, és nem igazán volt már mit szétosztani, így lemondtam. Ezután nyugodtan hagytak, nem volt problémám.

– *Olvastam több forrásban is arról, hogy működött a városban egy internálótábor. Mit tud erről?*

– Az egyik laktanyában, a Máriaváros felé, mikor megyünk, a bal oldalon volt egy laktanya, ott volt az internálótábor. Ott voltak Pestről rendőrök internálva, akik között voltak reformátusok is, ezek kívántak úrvacsorát venni. Én orosz örök kíséretében, oda bementem, ott 20–30 fő volt az emeleten. A földszinten német katonák voltak, hadifoglyok. A német katonáknak köszöntem németül, ők visszaköszöntek, beszélni akartam velük, de az oroszok nem engedték. Ezek a német katonák végelgyengülésben voltak ekkor. A Szentháromság temetőben van három tömegsír, ezek nagy részét oda temették. Voltak közöttük magyarok is, többek között a Dunántúlról egy lelkész eljött, mert azt a hírt kapta, hogy az ő orvostanhallgató fia, aki Kecskeméten esett el, itt van eltemetve. Fölbontatta mind a három tömegsírt, de nem találta a fiát.

– *Akik a helyi politikai rendőrségnél dolgoztak, jórészt nem kecskemétiiek voltak, az ország valamelyik részéről kerültek ide.*

– Igen, ez így van. Ezek részben zsidók, részben magyarok voltak vegyesen. A bori munkaszolgálatosokból kerültek ide többen. Amikor Pest már felszabadult, ezek idejöttek. Ezek kisiparosok, kiskereskedők voltak, ahogy én velük beszélgettem. Szóval rendes emberek voltak. Volt egy érdekes dolog 1946 márciusában, rendeztünk mi egy sorozatot. Dobos Károly budapesti lelkészt hívtuk, és ő sok zsidót mentett, ezért a sorozatának az egyik címe az volt: „Mi lesz a zsidókkal?” Erre a politikai rendőrség vezetője felhívott engem. Akivel ezek révén ismeretségben voltunk. Megkérdezte, hogy eljöhettek-e ők is a templomba. Mondtam neki, hogy természetesen, hiszen a templomajtó nyitva van. Rengeteg ember volt a templomban, zsúfolásig megtelt. Az első sorokban ültek a politikai rendőrség emberei. Dobos Károly elmondta, hogy miként mentette a zsidókat, nem mondott semmi olyat, amibe beleköthettek volna.

Balásfalvi Kiss Barnabás, a korábbi jogakadémiai dékán, akit lefogtak volna, ha Kecskeméten marad, biztosan elítélték vagy internálták volna. Érdekes módon a házát

nem kobozták el. Amikor később én már Pesten voltam, akkor a Kiss Barnabás felkérésre, hogy én igazoljam, hogy ő jogakadémiai tanár volt, mikor a nyugdíjazását intézte. A Cukoripari Vállalatnál volt titkár, mikor nyugdíjba ment, igazolnia kellett a kecskeméti szolgálati éveit is. Én írtam neki egy igazolást. Tőle tudtam meg, hogy a háza megmaradt, és azt eladhatta. Ezután Érden vettek egy házat, és ott éltek, majd elváltak a feleségével. Ő a Faragó Béla Árvaházzal szemben lakott.

– *A népbíróági ítéletek alapján is látható, hogy a korábban befolyásos emberek viszonylag enyhe ítéletet kaptak, míg egyszerű kisembereken elverték a port.*

Sokszor szerepet kaptak a személyi szempontok is, feljelentések, vagy valahol rosszul nyilatkozott valaki.

A korábbi polgármester, Liszka Béla 17 éves fiát és feleségét is elítélte a Kecskeméti Népbíróóság.

– Igen, igen.

– *Váradi Józsefet, a szovjet megszállás után Kecskemét első polgármesterét is a levéltári források alapján kihallgatta a kecskeméti politikai rendőrség, és ott is halt meg a fogházban.*

– Úgy tudom, hogy Ceglédre internálták az ottani internálótáborba. Azután, hogy visszahozták-e a városba, nem tudom. Váradi pincér volt a Beretvás étteremben, ahol megvendégelte az oroszokat a bevonulásuk után. Nem volt komoly ember. A szegényházban élők egyszer bejöttek hozzá, hogy elfogyott az élelmük. Erre azt mondta Váradi Merétey Sándornak – sokáig ő volt a városban az egyetlen orvos: „Menj és adj nekik egy injekciót!” Merétey Sándor megkérdezte, hogy ezt miként képzeled. Ehelyett javasolt neki egy másik megoldást, hívjuk be a papokat, és mi adtunk egy felhívást a tanyai lakosság felé, hogy ha mennek a szegényháznak gyűjteni élelmet, adakozzanak nekik. Össze is gyűjtöttük a szükséges élelmet.

Mondjam, ne mondjam? Molnár Erik ez ellen nem tiltakozott. A katonai rendőrségen, az NKVD-n azt mondták nekem, az egyik nap, mert egy darabig naponta jelentkeznem kellett, hogy Molnár Eriket vigyem el hozzájuk. Molnár Eriknek mondtam, hogy akarnak veled találkozni, elmegyünk, és én hátul ülök, míg Molnár Erik beszélget a parancsnokkal. Utána kérdeztem tőle, hogy mi történt? Azt mondta, hogy most beszéltem oroszul először. Írni jól tudott, de beszélni akkor beszélt először, és ez annyira igénybe vette, hogy teljesen kifáradt.

– *A háború előtti két országgyűlési képviselőt, Gesztelyi-Nagy Lászlót és Szabó Ivánt népbíróóság elé állították a háborút követően. Mi lett velük később?*

A Gesztelyi-Nagy László, mikor kiszabadult, felkerült Pestre, a testvérei itt éltek Pesten. Budán temették el őt is és a feleségét is. Ezt a temetőt felszámolták, ennek a helyén egy művelődési központot építettek, a Novotel Szálló közelében. Szabó Iván eltűnt, nem tudok róla semmit.

– *Farkas Ferencsel, a nyilaspárt kecskeméti alapítójával mi lett?*

– A népbíróóság elé állították, úgy tudom egy időre elítélték, azután kiszabadult, és kiment tanyára, nem játszott szerepet. A nyilasok Kecskeméten jelentéktelen emberek voltak, és súlyuk sem volt a városban, mert kevesen voltak. 1944. március 19. után jöttek a nagy háborús behívások. Borzalmas volt, amikor az utolsó nagy behívás volt, a főtér megtelt a Kecskemétről és a környékéről behívott tartalékosokkal. Akkor ott beszédet mondtak, siralmas volt a hangulat, már mindenki tudta, hogy értelmetlen az egész. Érdekes módon, Kecskeméten a németek megszállása egy darabig még fellendülést jelentett, mert a németek mindent megvettek: zöldséget, gyümölcsöt. Nagyszerűen éltek itt a városban,

nem volt velük különösebb probléma. De ez csak pár hónapig tartott. Ekkor már minden paraszt felfogta, hogy a németek, akik már Moszkva alatt is voltak, és most ideáig jöttek vissza, az a vereségüket jelenti.

– *Simala János, aki a háború alatt jelentős mértékben meggazdagodott a zöldség- és gyümölcske-
reskedésből, Németországba is sokat szállított. Vele mi lett?*

– Úgy tudom, hogy a háború után kiment Németországba. Kecskeméten jelentős exportőrök voltak, én közülük Vogrincsic Gézával jóban voltam. Én megkérdeztem Vogrincsic Gézát: „Mondd meg nekem, hogy csináljátok ti?” Volt olyan időszak, amikor Kecskemétről naponta 18 tehervonat ment el zöldséggel-gyümölcsrel megrakva. Azt válaszolta: „Nézd, én reggel öt órakor felhívom Varsót, megmondja, hogy mi kell neki. Az embereim kinn állnak a piacon, én megmondom nekik, hogy mi kell, ők megvásárolják és viszik ki az állomásra. Fél óra múlva hívom Prágát, másik fél óra múlva hívom Bécsét, azután Milánót és Velencét. Így dolgoznak a többiek is.” Tehát olyan fantasztikus mozgás volt, hogy mindent, amit a tanyákról behoztak, el lehetett adni, vitték külföldre.

Ehhez kell megemlíteni az izsákiakat is. A németek kedvenc szőlője a sárfehér volt, amely nagy szemű, nagy fürtű és kicsit savanykás szőlő. Az izsákiak tehervonatszámra szállították a sárfehért Németországba. Szerintem ebben az időszakban Izsák a leggazdagabb falu volt az országban. Csontváry gyógyszerész testvére nemesítette a sárfehért, de gyorsan elterjedt az izsáki parasztok körében. Mindez megszűnt a háborút követően.

Érdekes még Kocsis Pál neves szőlőnemesítő egyik esete is, ő Kodállal együtt gyerekeskedett Kecskeméten. Az oroszok bejövetele után, a háborús jóvátétel fejében szállítottunk szőlővesszőt a Szovjetunióba. Az orosz mezőgazdasági tudósok a csodájára jártak, az általa nemesített szőlőket vitték a Szovjetunióba. Elterjedt a híre, hogy a szőlővessző-szállításért a szovjetek jelentős összeget fizettek Kocsis Pálnak. Ezek után egyszer lefoglalták Kocsis Pált, mert egy orosz lelőtt. Ez nagy esemény volt. Én kijártam Katonatelepre, az iskolában Kocsis Pál felesége volt a tanítónő, behívott magukhoz, ekkor már Kocsis Pál is otthon volt, és elmesélte a következőt: „Úgy volt, hogy ma fizetik a nagyobb összeget a szovjetek, holdvilágos éjjel arra ébredtünk fel, hogy az udvar tele van oroszokkal. Felébredtünk és az ágy alól elővettem az oda eldugott vadászpuskát, kiléptem az üveges verandára és láttam, hogy egy orosz céloz rám. Fogtam a puskát és odalöttem, majd az oroszok eltűntek. Lefeküdtünk aludni, majd reggel jött az egyik emberünk, aki azt mondta: Tekintetes úr, az istálló mögött egy orosz fekszik halva.” Kiderült, hogy az orosz jól célzott, Kocsis Pál ugyancsak jól célzott, az orosz az állánál találta el a sörétes puskával, szétlőtte a fejét. Az orosz 15–20 centivel fölé lőtt, és az ajtófélfában volt a golyója. A bírósági tárgyaláson, a helyszíni szemlén megállapították, hogy önvédelemből lőtt, ezért felmentették. Ezt Kocsis Pál maga mondta el. Tóth László is mindent megtett Kocsis Pál érdekében, mert a felesége azonnal berohant a városházára és fegyvertartási engedélyt kért. Nem ez döntötte el az ügyet, de ez is számított. Az oroszok ebben egyrészt igazságosak voltak, másrészt érdekük volt, hogy minél több szőlővesszőt kapjanak tőle. Kocsis Pálra szükségük volt. Ez 1945 tavaszán vagy őszén volt, ekkor még mindig zabráltak a szovjetek, általában jól szervezetten, és ők azt is tudták, hogy Kocsis Pálnak mikor fizetnek.

1945 húsvét nagypéntekén a katolikus temetőben temettünk egy olyan szegény családot, amelyből hét főt kiirtottak az oroszok. Bementek hozzájuk éjjel zabrálni, és nem találtak ott értéket, a család tagjai szegények voltak, mezítláb jártak. A tanyákat nagyon megkínózták az oroszok, és nagyon sok ember áldozatul esett. A nőkkel is nagyon sokat erőszakoskodtak. Matolcsy Károly volt ekkor a nőgyógyász, adatai szerint háromezer körül volt a sértettek száma. Matolcsy Károly a front alatt is Kecskeméten maradt, kiment a tanyájára, kivitte

oda az egész kórházi osztályt és személyzetet is, és ott dolgozott. Amikor lehetett, utána visszajött és a Thury Szanatóriumban rendezkedett be, mert a városi kórházat a szovjetek szállták meg. Ő Matolcsy Györgynek, a volt gazdasági miniszternek a nagyapja. Matolcsy Károly feleségül vette a Beretvás Szálló tulajdonosának a lányát, Beretvás Máriát. Az ő fiaik közül az egyik Matolcsy Károly volt, aki a Magyar Nemzet külpolitikai vezetője volt hosszú ideig, a másik fiát Matolcsy Hubának hívták. Ő volt a korábbi gazdasági miniszternek, Matolcsy Györgynek az apja. Egyszer mondtam neki, mikor Hubával találkoztam: „Hogyhogy te már Matolcsy László vagy?” Azt mondta: „Mikor elhelyezkedtem az egyik vállalatnál, azt mondta nekem az igazgató: Huba névvel nem fogsz te itt semmire sem menni. Nincs neked másik keresztneved?” Mondtam neki, hogy a másik nevem László. Erre azt válaszolta: „Mától fogva Matolcsy László vagy.” Tehát Matolcsy György édesapja Matolcsy László lett. Kecskeméten volt egy Matolcsy László nevű lelkész is, aki az ő rokonuk volt. Matolcsy Huba volt a családban a legkisebb gyerek. Ők is Budapestre jöttek lakni Kecskemétről. Matolcsy Károly nagyon tekintélyes ember volt a városban, de 1945 után őt is meghurcolták. Volt az orvosoknak egy „nemzeti” egyesülete, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének ő volt a városi elnöke. Őt is elővették a népbíróságon. Ennek a szervezetnek tagja volt Somogyi Gyula is. Somogyi elmenekült Kecskemétről, de egyszer hazajött, amikor már nem volt olyan veszélyes a helyzet, nálam tájékozódott. Mondtam neki, hogy nyugodtan hazajöhetsz. Akkor már azt se kérdezték meg, hogy hol volt, mikor a veszélyes idők már elmúltak. Somogyi Gyula ugyancsak kecskeméti születésű, egyszerű családból származott. Ő lett a kecskeméti származású párttagoknak az orvosa. Ő volt a legjobban tájékozott ember, mert ezek a páciensek a kezelés közben neki sok mindent elmondtak. Mikor olyan dolog volt, amit nekem is tudnom kellett, akkor Somogyi Gyula átjött hozzám és elmesélte, miután a rendelője az egyházi bérházban volt, a régi Tatay téren, ami most Kálvin tér.

Egy időben lefogtak katonatiszteket, tábornokokat is Kecskeméten. Muraközy Gyula volt kecskeméti lelkésznek volt egy testvére, Muraközy Károly, akinek Szikrában volt egy csodálatos szőlészet és gyümölcsöskertje. Volt egy másik tábornok is Kecskeméten, aki járt templomba, és egyszer azt mondta nekem, hogy ő kiköltözik Lakitelek közelébe a Szikrába, a szőlőbe, mert itt nagyon veszélyes, jobb neki, ha eltűnik, és nem lesz szem előtt. Kint ugyancsak volt egy másik ilyen magas rangú katonatiszt, és ezek összejártak, és megjelent közöttük egy erdész, aki úgy játszotta meg a dolgot, hogy jön majd a változás, mert akkor az volt a remény, hogy mikor az oroszok Ausztriát elhagyják, Magyarországról is kivonulnak, és ilyen emberekre szükség lesz. Az egyik éjjel ezeket a katonatiszteket, köztük Muraközy Károlyt is, lefogták. Az egyik tábornokot kivégezték, a másik életfogytiglant kapott, Muraközy Károlyt is elítélték. Ő azonban valahogy kiszabadult, és miután lecsendesedtek az események, az egyik este megjelent nálam, és kérdezte: „Mit gondolsz, hazajöhettek-e én?” Mondtam neki: „Nem jöhetsz haza, hanem hajnalban visszamész Pestre, de nem vonattal, mert ott lefoghatnak, hanem Lajosmizséig elmész gyalog a dűlőutakon, majd én szólok a feleségednek” – aki itt maradt. Pomáz környékén hosszú ideig kertész volt, egy idő után hazajött, ekkor már azt se kérdezték tőle: „Hogy van?” Itthon elítélhették volna.

Ugyanígy volt az egyik evangélikus lelkész, Sárkány Béla hitoktató lelkész is, aki nagy németbarát volt. Kiadott egy újságot, abban németbarát cikkek voltak. A háború végén elmenekült, majd visszajött háromnegyed év múlva, és akkor már nem foglalkoztak vele. Ha otthon maradt volna, nagyon elítélték volna. 1945 tavaszán volt a legnagyobb felelősségre vonás, Bánó Mihály ekkor üldözte leginkább az embereket. Bánó után már Imre Gábor volt a rendőrség vezetője, ő jobb indulatú ember volt. Az egyik régi rendőrtiszt, képezte az új rendőröket a munkára, miután kiképezte őket, elbocsátották, de rendes nyugdíjat kapott.

Rigó Zsigmondnak, aki az ebben a szobában lévő bútorokat csinálta, 18–20 ember dolgozott a műhelyében. Jellemző, hogy ő a presbitériumban az orvosokkal és a jogászokkal asztalosként tegeződött. Kérdeztem tőle: „Hogy van ez?” Erre azt válaszolta: „Együtt érettségiztünk.” Ő érettségi után ment el az édesapjához asztalostanulónak. Ő lett a város legismertebb asztalosa, és ezeket a szekrényeket is ő tervezte és készítette. Őt mint nagyvállalkozót felszámolták, de rájöttek az asztalosipar vezetői, hogy minőségi bútort is kellene csinálni, mert arra is van igény, és visszahívták Rigó Zsigmondot. Azt mondták neki, hogy: „Zsiga bácsi, tessék betanítani az új nemzedéket, és csinálja úgy, ahogy jónak látja, mert tudjuk, hogy maga ehhez ért.” Szóval először felszámolták, azután már rájöttek, hogy a szakértelemre szükség van. Itt volt a Mistéth Endre¹⁷, aki újjáépítési miniszter volt, aki nagyon sokat segített Kecskemétnek, amikor az iskolákat visszakaptuk, a helyreállításhoz ő adott segítséget. Elítélték hat évre, de benntartották még egy fél évre, mert ő építette a Mancsi hidat, azután az ideiglenes hidat is. Más hidakat is tervezett, Egyiptomban is dolgozott, benntartották, minden kedvezményt megadtak neki, a szakértelmére szükség volt.

Ezekre emlékszem, a nevek nem mindig ugranak be.

Az interjú 2008. november 14-én készült Budapesten. Az interjú teljes hanganyaga Rigó Róbert archívumában található.

A jegyzetekhez felhasznált irodalmak:

BKMÖL, XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróóság iratai, 63/1945.

Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor: *Így kezdődött*. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez, Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya, Kecskemét

Péterné Fehér Mária – Szabó Tamás – Székelyné Kőrösi Ilona: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskeméti Lapok Kft. és Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1992.

Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*. Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006.

¹⁷ Mistéth Endre 1935-ben szerzett diplomát a budapesti műegyetemen, majd a Ganz Vagonygyárban és az Országos Közegészségügyi Intézetben dolgozott. Később a Közlekedési Minisztériumban helyezkedett el, 1940-ben önálló tervezőirodát nyitott. Korai munkái közt volt az 1940-ben épített szolnoki merevítőgerendás ívhíd, amelynek nyílása a legnagyobb volt a korabeli Európában. A nyilasok uralma idején részt vett a fegyveres ellenállási mozgalomban. A háború után Mistéth Endre tervezte a „Mancsi” nevű ideiglenes Duna-hidat és az első önálló hidat, a Kossuth hidat is. Mistéth Endre 1945. november 23-án a Független Kisgazdapárt delegáltjaként államtitkár lett az Ipari Minisztériumban. 1946. július 21-én újjáépítési miniszter, majd amikor a posztot október 12-én átnevezik, építési és közmunkaügyi miniszter lett. A Magyar Közösség ügy néven emlegetett koncepció perben 1947-ben koholt vádakkal börtönbüntetésre ítélték, csak 1955 áprilisában szabadult. Szabadulása után három és fél évig rendőri felügyelet alatt állt. 1969-ben lett a műszaki tudományok kandidátusa, majd 1978-ban akadémiai doktor. 1983-tól egyetemi tanár, 2006-ban hunyt el. www.wikipedia.org/wiki/Mist%C3%A9th_Endre Utolsó letöltés: 2009. január 13.